Kennisnotitie

# Wet Zorg en Dwang (WZD)

# Leren omgaan met (on)vrijheid

## Wat is de context

In een J-SGLVG-setting komen ontwikkeling, spanning en veiligheid regelmatig met elkaar in botsing. Jongeren kunnen gedrag laten zien dat direct risico oproept. Toch is dat gedrag zelden alleen het probleem. Meestal behelst het ook een communicatief vraagstuk. En dan is het tezelfdertijd een probleem van interpretatie. Juist daarom vraagt werken met de Wet Zorg en Dwang niet alleen om wettelijke zorgvuldigheid, maar ook om relationele scherpte: wat gebeurt er tussen de jongere, de groep en de professionals? En wat maakt de jongere duidelijk, bedoeld of onbedoeld?

## Waar draait het om: de inhoudelijke portée

De Wet Zorg en Dwang (WZD) plaatst de jeugdzorg voor een wezenlijke vraag: niet hoe jongeren 'in vrijheid' kunnen leven, maar hoe professionals omgaan met onvrijwilligheid. In de praktijk van de jeugdhulp met verblijf, en zeker in een J-SGLVG-setting, is (on-) vrijheid nooit alleen een juridisch begrip. Het is een relationeel en pedagogisch thema dat steeds opnieuw vorm krijgt in de spanning tussen ontwikkeling, eigen regie en (on-) veiligheid. In die ruimte werkt de professional en dat stelt z'n (wettelijke) eisen.

In de praktijk brengt dit met zich mee dat een vrijheidsbeperkende maatregel nooit losstaat van de vraag: wat hebben wij gedaan om *spanning te verminderen, veiligheid te vergroten en de jongere regie/ruimte te bieden binnen de mogelijkheden*? Een deur op slot doen, extra toezicht inzetten of iemand afschermen, kan noodzakelijk lijken, maar zonder relationele onderbouwing en dus begeleiding, kan die maatregel juist meer escalatie oproepen. De winst zit daarom niet alleen in het beperken van risico's, maar juist in het zoeken naar de minst ingrijpende vorm van begrenzen, waarmee je nog in verbinding blijft met de jongere. Zo bezien *is* begrenzing contact, of zou dat moeten zijn. En dat stelt eisen aan de *bekwaamheid hiertoe* van de zijde van de begeleider(s) en de behandelaar in kwestie.

## Wat vraagt het in termen van proces

Wanneer we het hier over bekwaamheden hebben dan gaat het enerzijds om inhoudelijke, diagnostische en (be-) handelingsbekwaamheid en anderzijds om relationele proces-bekwaamheid. En met de laatste belanden we bij de drie vaardigheden uit de methode Dynamisch Verbinden. Die helpen om gevoelde onvrijheid niet meteen als aanleiding voor agressie te zien, maar als een signaal dat je uit contact bent, of dat de jongere uit contact is met zijn of haar omgeving.

De methode kent drie technieken: *focussen* (be-grip krijgen van de situatie), *verbinden* (samen werken: wie met wie) en *communiceren* (in contact komen/zijn). De eerste techniek van het focussen stelt je in staat om scherp krijgen wat er werkelijk speelt (2x2vragen), om dan met de

tweede techniek de relationele context voor ogen te krijgen en de juiste betrokkenen met elkaar te verbinden (wie met wie) en vervolgens het communicatief handelen, dat het contact terugbrengt in de van alle kanten verstoorde context. De methode sluit goed aan bij de WZD, die onvrijwillige zorg alleen wil inzetten als het echt niet anders kan en waartoe de besluitvorming dan ook zorgvuldig moet verlopen.

### Wat vraagt het in termen van procedure

Over zorgvuldige besluitvorming gesproken, dat is een niet onbelangrijk sluitstuk van de aanpak van een crisissituatie. Pas als de relationele aanpak niet voldoende blijkt, dan komt de WZD-afweging in beeld: is er sprake van 'ernstig nadeel', zijn vrijwillige alternatieven geprobeerd en is de maatregel tijdelijk, proportioneel en zo licht mogelijk? Het mooie aan deze combinatie van bepalingen is dat de wet de grenzen bewaakt, terwijl Dynamisch Verbinden op de relationele kwaliteit reflecteert in relatie tot de inzet van de behandeling (belangrijk is hier het twee-paar-ogen principe als essentie van risicomanagement). Zo vermijd je de tegenstelling tussen zorg en dwang en creëer je een professionele lijn, waarin veiligheid niet los komt te staan van contact. En dat vraagt dan weer om procesaandacht (zie *proces*).

### Ter illustratie, drie praktijksituaties

1. Stel dat de spanning voor een jongere in een J-SGLVG-groep, na een conflict met een groepsgenoot, steeds verder oploopt. Hij gooit met voorwerpen en rent richting de uitgang. Het team vreest dat hij zal weglopen, waardoor een risicovolle situatie kan ontstaan buiten, op het terrein of in het dorp. In een reflex kan dan de oplossing lijken: deur op slot, extra toezicht, en de jongere insluiten. Maar wat als het team, op basis van de behandeling, kort reflecteert: kennen we de aanleiding, voelt de jongere zich onrechtvaardig behandeld, overvraagd of afgewezen? Ging er iets bijzonders aan vooraf? En als het team daarop met rust acteert, één aanspreekpunt biedt en duidelijke begrenzing aanbrengt (orde in de chaos). Dan kan dat de spanning doen afnemen, zonder directe vrijheidsbeperking.

2. Een jongere met een licht verstandelijke beperking en ernstige gedragsproblemen woont in een J-SGLVG-groep. Zij raakt 's avonds snel ontregeld, zoekt conflict op en wil soms het terrein aflopen wanneer de spanning haar te veel wordt. Stel, het team overweegt dan als voorzorgsmaatregel de voordeur op slot doen, of intensief toezicht in te stellen. In WZD-termen kan dat al snel 'onvrijwillige zorg' zijn, zeker wanneer de jongere of de vertegenwoordiger zich daartegen verzet. Vanuit het WZD-kader zou de eerste vraag niet zijn: 'hoe houden we haar binnen', maar: 'wat probeert zij duidelijk te maken en hoe kunnen we de spanning reguleren zonder de relatie te verliezen'. Misschien blijkt dat de jongere vooral ontregelt na afwijzing door groepsgenoten of na onduidelijkheid over wat hem te wachten staat. Dan verschuift de focus van beheersen naar *afstemmen*: voorspelbaarheid vergroten, spanning eerder signaleren, vaste contactmomenten inbouwen, en het team *eenduidig* laten reageren. Daarmee wordt vrijheid niet opgevat als onbeperkte keuze, maar als ruimte die kan ontstaan als de jongere zich voldoende gezien en gedragen weet.

3. De kasten in de keuken zijn gesloten omdat snoep en koek niet zonder meer toegankelijk mogen zijn. De begeleiders hebben hiertoe besloten omdat de jongeren zich niet in de hand houden en teveel zoetigheid eten. Wat aan ze valt af te zien, want ze worden steeds zwaarder. Het lukt de begeleiders ook niet om ze meer te laten bewegen. Maar is het sluiten van de kast de goede maatregel? Of ontneemt de 'gesloten deur' de jongeren hier de mogelijkheid, in de omgang met het probleem, zichzelf en elkaar te corrigeren? Dit zijn vragen die in het WZD-kader gesteld horen te worden! En als je dan een alternatieve weg zou bewandelen, dan is het goed je je als begeleiders te realiseren dat daarmee aanspraak wordt gemaakt op competenties en vaardigheden bij de jongeren, die ze nog te weinig hebben. Namelijk, om te kunnen gaan om te leren met jezelf, moet je jezelf kunnen reflecteren. Dat geldt ook de omgang met elkaar. En beide zijn nodig om samen *leefregels* te kunnen ontwikkelen, waartoe ook de consequenties behoren bij overtreding ervan. De vraag is dan of het zou lonen hierop in te zetten, in plaats van het sluiten van de kast. Of, in elk geval beide te doen, náást het op slot doen van de kast, in te zetten op competentieontwikkeling en de gespreksvoering daartoe. En misschien hebben de begeleiders zelf daar zelf ook nog iets voor te ontwikkelen? Hierover hebben dan behandelaar en teammanager eerst eens even samen te praten - de behandelaar vanuit de behandelinzet en de manager vanuit de procesinzet, die is gewenst. En de WZD-functionaris kijkt (toetsend) mee naar deze praktijkontwikkeling. *Verantwoordelijk werken* is hier de inzet en dat is wat de WZD belangrijk vindt!

Een voornaam inzicht is dat *onvrijheid* in de jeugdzorg niet alleen zit in gesloten deuren, toezicht of fysieke begrenzing. Onvrijheid schuilt ook in routines, groepsdruk, onduidelijke afspraken of in een 'pedagogisch klimaat' waarin een jongere zich niet meer gehoord voelt. De bepalingen in de WZD helpen om die onvrijheden expliciet te maken. Dynamisch Verbinden reflecteert daarbij aanvullend op de inzet van het handelen, om die samen te onderzoeken: wat is hier nou echt belangrijk, wat gebeurt er in de interactie, wat roept spanning op en hoe kunnen we de jongere helpen weer in contact te komen? Dit zijn reflectieve vragen die helpen om hier een passend antwoord op te vinden.

## Conclusie. Professionele spanning

De kern van de spanning zit dus niet in de tegenstelling tussen vrijheid en dwang, maar in de vraag hoe professionals omgaan met on-vrijheden die al in het systeem aanwezig zijn. In een J-SGLVG-context is dat extra complex, omdat gedrag, zoals agressie, een communicatieve betekenis heeft en tegelijk een veiligheidsrisico kan zijn. De professional moet dan niet alleen maar uit zijn op *ingrijpen*, maar allereerst duiden, afstemmen. Verantwoordelijk handelen *in contact*, daar draait het om. Dat vraagt ook om beleid dat hierop is gericht en er de goede (omgevings-) condities voor schept. En het vraagt om goede, vertrouwensvolle, verhoudingen tussen de artsen, gedragswetenschappers, (persoonlijk) begeleiders, coördinerend begeleiders en de teammanager. Alsmede een taal die verder gaat dan wat wel moet en niet mag.

Als het hierover gaat, dan is ‘Leven in vrijheid’ als formulering te groot en te abstract. Beter is het om te spreken over het *leren hanteren van (on-)vrijheden*. Die formulering doet recht aan de werkelijkheid van jongeren in de jeugdzorg: zij leven niet zonder grenzen, maar binnen een veld van grensstellingen, afhankelijkheden, risico’s en … ontwikkelingskansen. Goede zorg zoekt naar de meest menswaardige, veilige en ontwikkelingsgerichte afstemming hiertussen.

Kenniscentrum Engaging Dynamics,

Mark Bongers

Mei 2026